

Кравченко І. О.

ЕМІГРАЦІЯ В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ ГУСТАВА ГЕРЛІНГА-ГРУДЗИНСЬКОГО (на матеріалі «Щоденника, написаного вночі»)

Анотація. У цій роботі проаналізовано «Щоденник, написаний вночі» авторства Густава Герлінга-Грудзинського, інформація з якого й стала матеріалом для написання даної статті. Автор «Щоденника» є яскравою постаттю польської літературної еміграції ХХ століття, саме тому головною проблемою дослідження стала еміграція у житті та творчості письменника, а також його погляди та погляди його колег на явище еміграції, записані на сторінках «Щоденника». Крім того, у статті подані біографічні факти з причинами еміграції Грудзинського та короткий огляд творів, у яких описаний еміграційний досвід письменника-емігранта.

Ключові слова: щоденник, емігрант, польська літературна еміграція.

Інформація про автора: Кравченко Ірина Олександрівна, студентка, кафедра полоністики, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: Irko_Irko@ukr.net

Kravchenko I.

EMIGRATION IN THE LIFE AND WORKS OF GUSTAW HERLING-GRUDZIŃSKI (based on the material of “Journal written at night”)

Abstract. This article analyzes the problem of emigration in the life and works of one of the most important representatives of Polish literary emigration of the twentieth century – Gustaw Herling-Grudziński. He was a Polish writer, journalist, essayist, World War II underground fighter and political dissident abroad during the communist system in Poland. The work of the writer called “Journal Written at Night” was the material for this research. “Journal Written at Night” contains valuable information regarding his views on the problem of emigration, and also describes the opinions of his Polish émigré colleges on this issue. In addition, the article describes the reason for the emigration of the writer and analyzes the works in which he described his emigration experience.

Keywords: diary, emigrant, Polish literary emigration.

Information about author: Kravchenko Iryna, student, Department of Polonistics, Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: Irko_Irko@ukr.net

Krawczenko I.

EMIGRACJA W ŻYCIU I TWÓRCZOŚCI GUSTAWA HERLINGA-GRUDZIŃSKIEGO (na materiale „Dziennika, napisanego nocą”)

Streszczenie. Podstawą badań w tym artykule jest problem emigracji, opisany przez słynnego polskiego pisarza, ważnego przedstawiciela polskiej emigracji literackiej XX wieku – Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, który przez cały okres komunizmu w Polsce pozostał na wygnaniu jako polski emigrant polityczny. “Dziennik, pisany nocą” stał się podstawą badania, ponieważ można w nim znaleźć wiele informacji poświęconych kwestii emigracji. Właśnie w tej pracy opisał swoje poglądy na temat emigracji i zwrócił uwagę na poglądy swoich kolegów na ten temat. Artykuł analizuje dorobek literacki pisarza, w którym wspomina o doświadczeniach emigracyjnych, a także biografię, zawierającą informacje o przyczynach wyjazdu za granicę Polski i życiu na emigracji.

Słowa kluczowe: dziennik, emigrant, polska literatura emigracyjna.

Nota o autorze: Krawczenko Iryna, studentka, katedra polonistyki, Instytut Filologii Narodowego Uniwersytetu Kijowskiego im. Tarasa Szewczenki.

E-mail: Irko_Irko@ukr.net

Вивчення еміграційної літератури наразі є роззнавства, тому що ця творчість є важливою актуальною проблемою сучасного літерату- частиною загального літературного спадку

країни, який представляє її “обличчя” у межах світової культури. Письменники-емігранти мали більшу свободу художнього вираження, підіймали теми, які заборонялося підіймати на Батьківщині, вивільнялися із тенет цензури і намагалися звернути увагу сучасного “чужого” світу на національні проблеми.

Метою є представлення постаті одного з найбільш відомих політичних письменників-емігрантів ХХ ст. – есеїста, літературного критика, журналіста, солдата, в'язня ГУЛАГу та концтаборів НКВД Густава Герлінга-Грудзинського, а також рецепції його поглядів на еміграційні процеси на основі “Щоденника, написаного вночі”, визначення ролі, яку виконувала еміграція в його житті і огляд точок зору грона інших польських емігрантів, які були детально досліджені ним у “Щоденнику”.

Саме зараз Густав Герлінг-Грудзинський та його творчість виходить на перший план для літературознавців; окрім цього, 20 травня 2019 року у Польщі святкується 100 років від дня народження автора sensationного “Іншого світу”, у зв'язку з чим Сейм Республіки Польща вирішив почесно відзначити цю подію, оголосивши 2019 рік роком Густава-Герлінга Грудзинського. Це демонструє **наукову новизну** статті та невичерпність досліджень, яких можна доклати, вивчаючи літературну творчість, філософські погляди та біографію видатного письменника польської еміграційної літератури ХХ ст.

Густав Герлінг-Грудзинський народився 20 травня 1919 року в єврейській сім'ї Якуба та Дороти Герлінгів. Письменник відзначався широким колом інтересів та високим рівнем ерудиції: навчався у Варшавському університеті на спеціальності полоністика, вже з молодих років почав друкуватися у журналі «*Kuźnia młodych*»/«Кузня Молодих», згодом керував літературним відділом у двотижневику «Зміни» і в тижневику «*Orka na Ugorze*». Статті та рецензії Грудзинський публікував в журналах «*Ateneum*»/«Атенеум», «*Pion*»/«Пішка», «*Nasz Wyraz*»/«Наше Слово». Писав, між іншим, про творчість М. Домбровської, Є. Анджеєвського, В. Гомбровича, Ч. Мілоша, С. Пентака, Є. Загурського та А. Струга. Під впливом К. Л. Копинського цікавився народною культурою [1]. Письменник був членом Варшавського Кола Полоністів, де підіймалися проблеми літературної критики, її цілей та питання літератур-

них досліджень. Цікавився лекціями відомих дослідників польської літератури та заводив знайомства з такими відомими постатями, як Твардовський, Котт, Матушевський, Гомбрович і Бженковський. [2]

Окрім літературних та філологічних інтересів, Герлінг-Грудзинський займав активну громадянську та політичну позицію, тому що йому була небайдужа доля його країни у майбутньому. У 1939 р., одразу після вибуху Другої світової війни, він став співзасновником варшавської конспіраційної групи Польська Народна Акція Незалежності/ПНАН (*Polska Ludowa Akcja Niepodległościowa/PLAN*), а також займав посаду керівника штабу та співредактора «Польського Бюлетню»/«*Biuletynu Polskiego*». В листопаді у якості емісара ПНАН письменник вирушив на захід через Литву, але через брак коштів перервав подорож у Львові. Шукаючи роботу, дістався Гродна, де був помічником столяра у Ляльковому театрі В. та З. Яреми. Отримане свідоцтво про приналежність до Профспілки польських письменників (*Związek Zawodowy Literatów Polskich/ZZLP*) мало бути гарантією безпеки перед радянською владою, але у березні 1940 р., коли Грудзинський намагався перетнути радянсько-литовський кордон, він був заарештований агентами НКВД. Йому висунули обвинувачення у шпигунстві для німецької розвідки (доказом було німецьке звучання прізвища: Н(G)erling), він був засуджений на п'ять років. Письменника було звільнено через два роки, на підставі угоди Сікорського-Майського та власного протесту голодуванням. І майже одразу, вирішивши не втрачати часу, Герлінг-Грудзинський долучається до Польської армії ген. Андерса, з котрою через Персію (Іран), Ірак, Палестину та Єгипет дістався до Італії. У травні 1944 р. як телеграфіст Третьої дивізії карпатських стрільців взяв участь у битві під Монте Казіно, в честь чого був нагороджений хрестом *Virtuti Militari* [1].

Після цих подій та закінчення Другої світової війни починається довготривалий період еміграції Густава Герлінга-Грудзинського. Спочатку він приїздить до Риму, де стає керівником літературного відділу «Білого орла»/«*Orla Białego*», а також разом із Єжи Гедройцем вони засновують знаковий журнал «*Kultura*»/«Культура» та Інститут Літератури, які мали допомагати вільно висловлюватись

польським дисидентам. Але далі життя розводить їх з Гедройцем: один разом із редакцією «Культури» у 1947 році переїздить до Парижа, а інший, разом із жінкою (Христиною Герлінг-Грудзинською), до Лондона, де співпрацює з тижневиком «Новини»/»*Wiadomości*». Після її смерті доля направляє письменника до Мюнхена (1952 р.), де він керував культурним відділом Польської радіостанції радіо «Вільна Європа». У листопаді 1955 р. Герлінг-Грудзинський оселився в Неаполі, де одружився з Лідією Кроче, донькою італійського філософа. Там він друкувався у багатьох еміграційних виданнях і співпрацював з журналами «Il Mondo», «Tempo Presente» (1955-68), «Il Corriere della Sera», «Elsinore», «L'Espresso», «La Fiera Letteraria», «Settanta», «Il Giornale», «La Stampa», «Il Mattino», а трохи згодом поновив співпрацю з журналом «Культура». Останні дні свого життя письменник також провів у Неаполі.

Еміграційний досвід досить часто проступає у творах Герлінга-Грудзинського, адже він із задоволенням вміщає там місця, в яких жив довгий час. Дія декількох оповідань відбувається у Римі, Лондоні та Мюнхені. Особливим ліризмом відзначаються описи італійських пейзажів, які спостерігалися під час численних поїздок до П'ємонту, Капрі, Панареї чи в Драгоней кожного літа [3]. К. Кожневський пише, що Конрад віднайшов у собі англійський світ, а Герлінг – світ італійський, а у «Розмовах в Неаполі» письменник називає Рим своєю Аркадією. Неаполь полонив його своєю елегантністю та багатством, красою архітектури та природи, зацікавив історією, традиціями та людьми, але став місцем, де він постійно дізнавався щось нове, проте водночас почувався самотнім, адже місто це було «закрите у собі». Однак письменник чудово знав Неаполь, кожен його вуличку, кожен костюм і навіть ментальність неаполітанців, вважаючи його у певній мірі «своїм» містом. Автобіографічні деталі життя у Неаполі з'являються у таких творах, як «Око Оpatrzności»/»Око провидіння», «Srebrna Szkatułka»/»Срібна шкалутка», «Zjawy saraceńskie». Більшість оповідань багата на детальні топографічні описи Неаполя. Захоплення Герлінга Панареєю записане у творі «Prochu»/»Порохи». Відношення Герлінга-Грудзинського до Лондона у творах насичене негативом. Враховуючи, що його оповідання містять у собі незаперечний автобіографізм, у

деяких епізодах він відверто висловлюється на тему своєї нелюбові до цього міста. Наприклад, у «Portrecie weneckim»/»Віденському портреті» життя у Лондоні – це «життя, що більш схоже на нічний кошмар», яке змушує до втечі. У «Zeszyce Williama Mouldinga, emeryta»/»Зошиті Вільяма Моулдінга, пенсіонера» автор пише про «гостру алергію», яку викликає у нього Лондон: «На другому тижні мого перебування там я почав страждати досить частими болями і запамороченнями протягом дня, і вночі я мав такі важкі напади задишки, що я сповзав з ліжка в моїй кімнаті на другому поверсі і видрався до відкритого вікна». У оповіданнях Герлінг-Грудзинський висловлюється з особистої точки зору, пишучи, що істина про те, що місто можна покохати, якщо ти пережив там щось хороше, а зненавидіти – через болючий досвід, пережитий там, є загальновідомою та банальною, адже Лондон відштовхнув його майже одразу, коли його лондонське життя було ще чистим аркушем. Загалом, негативне ставлення письменника пояснюється тим, що Лондон став для нього місцем смерті його першої дружини – Христини. Проте у оповіданні «Zima w zaświatach» він вдається до містифікації, це вже не був той Лондон, якого не зносив письменник; він хотів показати місто, яке йому подобалось. Саме тому про нелюбов до нього він пише у минулому часі і Лондон відкриває з зовсім іншої, більш позитивної, навіть дещо ностальгічної сторони. Опис життя у Мюнхені та морального падіння після смерті жінки присутній у творі «Zjawy saraceńskie». Саме там детально прописується його душевний стан та спосіб життя, який вів прямо «на дно» – пияцтво, розмови з проститутками та бродіння по руїнах міста. У «Dzienniku»/»Щоденнику» також згадується мюнхенський період еміграції: [3]. Отже, твори Герлінга-Грудзинського пронизані автобіографічними нотами, що пов'язані з еміграційним життям письменника та досвідом, якого він набув за кордоном.

Окрім того, у творах Грудзинського можна прослідкувати погляди самого автора на еміграцію: він обома ногами міцно і впевнено стоїть на землі, і йому байдуже, яка саме це земля – чи льодяна і нелюдська, під полярним колом, чи навпаки – дуже людяна, над Неаполітанською затокою. Де б автор не знаходився, він не перестає турбуватись про людей, яких зустрі-

чає на своєму життєвому шляху, і серед яких він має жити. Він одразу відчуває себе їх товаришем. Так як Грудзинський є еміграційним письменником, він не може звільнитись від деяких правил: наприклад, такий письменник у будь-якому випадку буде певним чином дистанційований від своєї батьківщини; він може цікавитись всім, що там відбувається, навіть відвідувати свій край, але це все одно не допоможе позбавитися клейма «аутсайдера». Тому що письменник не може слідкувати за випадковими, непередбачуваними сторонами життя Польщі, він може дізнаватись про це тільки з усних чи письмових переказів осіб або авторів, які безпосередньо там мешкають. Здалека він може лише відслідковувати вже готові, кристалізовані, якщо не скам'янілі фактори життя Польщі. Письменник-емігрант приречений на використання спогадів чи тем, незалежних від його місцезнаходження, у випадку, якщо він не зможе приєднатися «чужого» життя. Грудзинському ж це вдається, «інший» світ приймає його, він буває в ньому бажаним або небажаним гостем, і ситуація людини, яка прибула з іншого культурного кола загострює його бачення явищ, яким не надають належної уваги корінні мешканці. Також письменнику-емігранту дуже важко розчинитись у новій культурі і забути про привезені з батьківщини проблеми, образи та критерії, але Грудзинський знов демонструє дивовижну майстерність – йому вдається зануритись у італійську культуру (при цьому не забуваючи про польську). Він здатен відтворити пейзаж італійського міста, Неаполітанської затоки, а також політичний пейзаж Італії, а отже і самої епохи («Książę Niezłomny»/«Стийкий принц») [4]. Взагалі, Грудзинський вважав, що саме завдяки вкладу еміграційних письменників польська література стала ще більш прекрасною і серйозною, в чому можуть впевнитися жителі Польщі.

На основі «Щоденника, написаного вночі» можна прослідкувати цікаві погляди Грудзинського та інших авторів на проблему еміграції. «Книги» Міцкевича були початком: саме там вперше з'явилася ідея «еміграції заради свободи», але вона не знайшла розуміння в Польщі, яка була контрольована комуністами. Їм вдалося на певний час нав'язати образ емігранта-зрадника, дезертира, агента або банкрута, російською «бывшего человека». Письменникам

погрожували, що вдалині від своєї країни вони приречені на забуття та «авторську смерть». Грудзинський пише, що коли Мілош у Парижі видав свій перший том віршів, варшавський критик дорікав йому за його «мову, що швидко вмирає».

На прикладі дуже неоднозначної постаті – Марії Домбровської – можна продемонструвати той розрив, який (не завжди) був між емігрантами та тими, хто залишився жити у Польщі. У ній вбачали квінтесенцію найкращої, світлої та відкритої польської інтелігенції; вона була націоцентричною власницею специфічної живої історичної свідомості. І якщо спочатку Грудзинський захоплювався її мудрістю та прямолінійністю, проте вже зовсім скоро йому довелося змінити своє ставлення до неї саме через «польську націоцентричність», яка ставала все агресивнішою. Вона часто повторювала, що емігранти «не в стані зрозуміти деяких речей», і сталося це у момент найвищого напруження – коли Грудзинський прочитав листа від Єжи Гедройца, у якому повідомлялося, що Гомбровича офіційно запросили до Берліну. Домбровська виразила свою невдоволеність новиною, сказавши, що Гомбрович повинен був відмовитися, тому що у Польщі це викличе обурення і взагалі емігранти нічого не розуміють. Її «польська націоцентричність» поступово показувала пазури, і аргументи стосовно того, що вона сама нещодавно описувала подорож до Німеччини не працювали, адже для неї була «людська різниця між західною та східною Німеччиною». Та хіба емігранти взагалі в стані щось зрозуміти? Тобто, це демонструє нам, що серед польського суспільства все ж було неоднозначне ставлення до емігрантів саме з цієї «націоцентричної» точки зору. Деякі висловлювали її відкрито, хтось завуальовано, а хтось через одну фразу.

Цікаво було слідкувати за полемікою Ціорана та Гомбровича у питанні еміграції. Це були дві абсолютно протилежні точки зору. Румунський письменник подавав все у чорних кольорах, описував перш за все незручності та мінуси еміграції, накидав портрет збанкрутованого емігранта. Він немов би ставився до цієї проблеми з певною відразою, адже умістив свої погляди на трьох сторінках, а це надзвичайно мало для обговорення такої серйозної теми. Він не скупився на агресивні та песимістичні вислови. Для нього еміграція була болючим ски-

танням у пустці, столицею безмежного Ніщо, школою безумства, батьківщиною навпаки. Ціоран вважав, що той, хто відрікається від своєї мови, змінює свою особистість – вдається до героїчної зради. Грудзинський підмічає, що дуже рідкими були випадки, коли емігрант повністю відрікався від рідної мови. Загалом, Ціоран описав еміграцію як розпачливий, приглушений та стилістично досконалий крик на безлюдді.

Безкомпромісний Гомбрович же, з надзвичайною влучністю та високим рівнем інтелігенції, представляє свій власний погляд, критикуючи написане Ціораном. Стосовно питання батьківщини він пише, що кожний з тих видатних письменників був іноземцем навіть у себе вдома, саме через свою «видатність». І взагалі байдуже, в якому куточку світу мучаться письменники, які насправді не є справжніми письменниками, позбавлені оплесків та заохочень, якими їх забезпечувала держава та суспільство задля підтримки народної творчості (гострий випад у сторону Ціорана та всіх, хто розглядає еміграцію виключно як негативне явище). Гомбрович вважав, що занурення у світ еміграції – це ніщо інше, як стимул, як беззаперечний плюс для літератури, а втрата вітчизни не зламає, не заглибить у світ хаосу та страждань і не зіпсує внутрішнього порядку тільки тих, для кого вітчизною є цілий світ. Грудзинський підтримує погляди постмодерніста, але з деякими коментарями: наприклад, що все ж таки твердження «світ як батьківщина» має право на життя, але без «чітко окресленої» батьківщини письменники-емігранти не досягли б такої популярності та світового визнання, адже переважна більшість будувала свою творчість саме на «національно рідних» темах, проблемах та особливостях, які подавались у творах або завуальовано, або відкрито.

Важливою людиною у житті письменника, його другом та колегою, був Єжи Гедройц, якому Грудзинський багато чим завдячує. Саме він був засновником римського Інституту Літератури і місячника «Культура» з його книжковою видавничою серією, а пізніше – кварталника «Zeszyty Historyczne»/«Історичні зошити». Письменник пише, що роль цієї людини для еміграційного кола була просто надзвичайно велика, і такої він ще не зустрічав. Саме заслугою Гедройца було те, що всі емігранти, як ті, кого знали ще перед війною, так і повоєнні

дебютанти, могли розвиватися, писати на рідній мові і жити повноцінно, а не блукати по еміграційній пустці. Грудзинський парафразує відомий вислів Достоевського, що всі вийшли із гоголівського «Плаща» і вказує на те, що всі емігранти пройшли через «Культуру» Гедройца: Мілош, Гомбрович, Віттлін, Вежинський, Стемповський, Страшевич, Єленський, Бобковський, Одоєвський, Мацкевич, Чапський, Гаупт – і це навіть не повний список. «Культура» Гедройца була школою мислення, а Гедройца навіть називали «міністром культури від закінчення війни і до здобуття незалежності».

Найбільш «еміграційним» і водночас тим, хто легко шукав та заводив контакти з колегами в Польщі був, за думкою Грудзинського, Єжи Стемповський (Павел Хостовець). Він навіть мріяв про укладення антології еміграційних письменників усіх епох, починаючи з Овідія, надаючи такому типу літератури великого значення. Мова – одна з найважливіших проблем, яким приділяв увагу Стемповський. Він пише, що письменника можна порівняти зі скульптором: якщо йому вдалося вивезти з рідної країни блок мовного матеріалу, то він може працювати з ним впродовж усього життя на чужині. Іноді ізоляція йде йому на користь – він знаходить нові форми і фігури, до яких би він ніколи не дійшов під натиском живої мови; на нові слова та поєднання речень дивиться свіжим поглядом і чує їх більш чуттєво. Все інше – це справа уяви, інтелектуальної вразливості, інтелігенції, спостереження, роздумів, мрій, пошуків стилю, а отже проблем, що стосуються саме літератури, а не мови. Стемповський визнає, що тексти італійською, які він віддає до редакції, майже не потребують виправлень, але пишучи італійською для заробітку у нього відчуття, наче він торкається тієї мови через товсту рукавичку; а у випадку рідної мови – тонкою та чутливою шкірою на долонях. Тобто, як би не звинувачували емігрантів у «зраді» у відношенні до рідної мови, на прикладі Стемповського можна побачити, що мовне питання було дуже важливим та болючим для письменників-емігрантів.

Чеслав Мілош прийняв свою роль емігранта досить драматично; спочатку для нього це була цивільна та письменницька смерть. Його перший твір «Nie»/«Ні» був спрямований і проти комуністичної влади, і проти ідей польської політичної еміграції на Захід. Але поступово його

погляди змінювались і у вірші «Mittelbergheim» він пише, що «тут і всюди є його земля, неважливо куди він поверне і в якій мові почує дитячу пісеньку або розмову двох коханців». Його біль не слабшав, проте одночасно росла впевненість у тому, що у еміграції є свої привілеї, адже саме еміграційний період життя Мілоша приніс йому славу та розквіт його творчості. Грудзинський також виділяє два основні моменти у погляді на еміграцію, які були кардинально різними у нього і Мілоша. Останній вважав, що еміграція викидає емігрантів з історії, а Грудзинський з цим не погоджується. Він пише, що навіть навпаки: особисто він почувався безпосереднім учасником у творенні глибокої, автентичної історії. Мілош пише, що вигнання – це спроба внутрішньої свободи і ця свобода лякає. І це є наступним моментом, з яким абсолютно не погоджується Грудзинський, адже він пише, що свобода є абсолютною протилежністю страху, вона є джерелом відваги та надії, підтримує у моменти слабкості, розбиває ідеальні межі та ламає ланцюги. Коли автор «Щоденника» згадує минуле, він бачить у свободі вигнання хіба може єдину складову їхньої ейфоричної долі.

Отже, еміграція була явищем, яке стало об'єктом не тільки польських, але й світових дискусій. Польська еміграція, завдяки комуні-

там, довгий час сприймалась як явище негативне і асоціювалось зі словом «зрада», проте гроно польських емігрантів змогло добитися світової слави і розквіту власної творчості, при цьому ідентифікуючи свою творчість як «польську» і відносячи їх до польського літературного спадку. Навіть Густав Герлінг-Грудзинський писав, що «перестав бути еміграційним письменником, а став польським автором, що живе у Неаполі». Письменник провів більшу частину свого життя за кордоном. Протягом усього періоду Польської Народної Республіки він був проклятим автором, одним з тих, хто був «викинутий» з громадського життя. Польське суспільство почало активно цікавитися роботами Герлінга-Грудзинського у його пізні роки, проте вже зараз надолужується втрачене, адже ця людина є, безперечно, світовим феноменом і приводом для гордості поляків. Еміграція вибралась зі «смітника історії» і стала складовою революційних змін. Емігранти з банкрутів та «бывших людей» перетворились на тих, кого поважають. Колись прокляті письменники тепер почесно представляються своїм рідним краєм. Світ змінюється, література еволюціонує, і еміграційна література, до якої безперечно входять твори Густава Герлінга-Грудзинського, є її складовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. R. K. Przybylski, S. Wysołuch. *Etos i artyzm. Rzecz o Herlingu-Grudzińskim* : praca zbiorowa / pod redakcją Seweryny Wysołuch i Ryszarda K. Przybylskiego. Poznań : Wydawnictwo a5, 1991. 256 s.

2. J. Paszek. *Sylwetki pisarzy XX wieku. Gustaw Herling-Grudziński* / pod red. Piotra Fasta i Mariana Kisiela. Katowice : Wydawnictwo Naukowe «Śląsk», 1992. 88 s.

REFERENCES

1. R. K. Przybylski, S. Wysołuch. *Ethos and artistry. The thing about Herling-Grudziński* [Etos i artystyzm. Pro Gerlinga-Grudzynskogo]: collective work / edited by Seweryn Wysołuch i Ryszard K. Przybylski. Poznań : Publishig House a5, 1991. 256 p.

2. J. Paszek. *Silhouettes of writers of the twentieth century. Gustaw Herling-Grudziński* [Postatti pismennykiv XX stolittya. Gustaw Gerling-Grudzynskyj] / edited by Piotr Fast i Marian Kisiel. Katowice : Scientific Publishing House «Śląsk», 1992. 88 p.

3. E. Szadkowska. *Od Schudeniowa do Neapolu. Przestrzenie autobiograficzne w opowiadaniach Gustawa Herlinga-Grudzińskiego* / Acta Universitatis Lodzianis, Folia Litteraria Polonica, 9, 2007.

4. J. Wittlin. *Dar intelektu*. «Kultura», 1965, nr 1/207-2/208, s. 216-222

5. G. Herling-Grudziński. *Dziennik pisany nocą. / wyboru dokonał Henryk Chłystowski*. Warszawa : «Czytelnik», 2001. 533 s.

3. E. Szadkowska. *From Schudeniow to Naples. Autobiographical spaces in the works of Gustaw Herling-Grudziński* [Vid Shudenjova do Neapolya. Avtobiografichni prostory v opovidannyax Gustava Gerlinga-Grudzynskogo] / Acta Universitatis Lodzianis, Folia Litteraria Polonica, 9, 2007.

4. J. Wittlin. *Gift of the intellect* [Dar intelektu.]. «Culture», 1965, No. 1/207-2/208, p. 216-222

5. G. Herling-Grudziński. *Journal Written at Night* [Shhodennyk, napysanyj vnochi] / the choice was made by Henryk Chłystowski. Warsaw : «Czytelnik», 2001. 533 p.